

Зміст

Дмитро Шурхало. Передмова	7
Михайло Брик. Біографічна довідка	15
Михайло Брик. Юрій Немирич.	
На тлі історії України	17
<i>Полонська-Василенко Наталія. Передмова.</i>	
Юрій Немирич. Історична монографія	19
Немиричі	27
Юрій Немирич. Провідник і оборонець аріян	42
Козацьке повстання під проводом гетьмана	
Богдана Хмельницького	69
Служба Україні	78
Гадяцька угода	90
Пізніша доля роду Немиричів	113
Дещо з писань Юрія Немирича	117
<i>Молитва ранішня</i>	117
<i>Молитва вечірня</i>	121
<i>Паноплія або повна зброя християнського</i>	
<i>чоловіка</i>	123
Відповідь Самуїла Пшипконського на скрипт	
Юрія Немирича	126
Georgii Niemirycz. De Bello Moscovitico	134
Роздуми про війну з московитами. Переклад	
з латинської мови <i>В. Литвинова, Я. Стратій</i>	185
Довідник власних назв	214

ПЕРЕДМОВА

ЧУЖИЙ СЕРЕД СВОЇХ

Юрій Немирич — одна з тих постатей, завдяки якій розумієш, наскільки строкатою та багатою на альтернативи була українська історія XVII століття. Ставлення до нього напряму залежить від сприйняття головного його здобутку — Гадяцької угоди. Якщо її вважали зрадницькою спробою переглянути Переяславську раду, то відповідно й Немирича оцінювали як підступного і безпринципного авантюриста. Останнім часом, а надто на хвилі євроінтеграції, Гадяцьку унію вважають неабияким досягненням, а відтак ставлення до Юрія Немирича змінилося на діаметрально протилежне — його стали шанувати як видатного державника.

Серед промоутерів Гадяцької унії, з козацького боку, були також гетьман Іван Виговський і полковник Павло Тетеря. Проте головним ідеологом проекту був саме Юрій Немирич, якому судилося стати першим і останнім канцлером Великого князівства Руського.

Витоки цієї історії ще в 1569 році, коли під час Люблінської унії Волинь, Поділля і Подніпров'я перейшли з-під юрисдикції Великого князівства Литовського до Корони Польської. При цьому руські князі і шляхта захистили свої станові привілеї, обумовили права православної віри та руської мови. Проте панство не подбало про політичну

суб'єктність Русі, а просто змінили підданство. Очевидно, на той момент православні володарі просто не дозріли до ідеї державного суверенітету, а тому не скористалися слушним моментом.

Питання про руську державність постало в середині XVII століття, коли чергове козацьке повстання під проводом Богдана Хмельницького несподівано для багатьох переросло в національно-визвольну війну. По смерті гетьмана Хмельницького молода козацька держава опинилася в доволі складній ситуації, поставши перед низкою внутрішньо- та зовнішньополітичних викликів. Однією зі спроб розв'язати ці проблеми стала Гадяцька унія.

В Гадячі спробували вирішити питання, про яке свого часу «забули» в Любліні.

ВЕЛИЧ ЗАДУМУ І ПРИЧИНИ КРАХУ

У вересні 1658 року в козацькому таборі поблизу Гадяча гетьман Іван Виговський уклав з емісарами короля Речі Посполитої угоду, а козацька рада тут же схвалила її. Відповідно до цієї угоди, «воєводства Київське, Брацлавське і Чернігівське перетворюються на Князівство Руське на зразок Князівства Литовського, і всі урядники дозволені як канцлер, маршалок». Таким чином, опановані Військом Запорізьким руські землі мали стати Великим князівством Русським — третьою рівноправною складовою Речі Посполитої, поруч із Королівством Польським і Великим князівством Литовським.

Кажучи про Гадяцьку унію, апологети зазвичай роблять акцент на тому, які вона відкривала перспективи

для державного становлення, розвитку освіти й культури. Справді, все це було в гадяцьких статтях. Велике князівство Руське отримувало власну управлінську структуру і військо, право на карбування монети і на два університети (Києво-Могилянська колегія отримувала такі ж права, як і Krakівський університет), а також відкривати друкарні «скільки буде потрібно» і багато чого іншого.

При цьому дуже часто забувають про один дуже важливий (найважливіший!) момент: Гадяцькі статті передбачали повернення магнатам і шляхті земельної власності, втраченої після 1648 року. Причому, права нових власників жодним чином не були врегульовані. Фактично йшлося про перегляд соціально-економічних підсумків козацької революції. Звісно, це категорично не влаштовувало покозачених селян — вони ж бо передусім воювали за землю і волю, а не за університети з друкарнями чи право православних єпархів на рівні з католицькими засадити в Сенаті.

Гадяцька угода виявилася несвоєчасною і незатребуваною. Адже на той момент справжній, а не декларативний компроміс був неприйнятний ані для більшості шляхти, ані для більшості козацтва. Показово, що козацька делегація прибула на ратифікаційний сейм із додатковими вимогами та окремим застереженнями. У свою чергу, польська і литовська шляхта також була невдоволена необхідністю «широко відкрити двері хлопству і гультайству»: йти на поступки козакам, ділитися з ними владою. На догоду шляхті угоду перед голосуванням відредагували, прибравши з неї низку принципових положень. Зокрема, в першому варіанті містилося застереження, що шляхта віднині не зловживатиме своєю владою над посполитими. Але в остаточному не залишилося навіть цього декларативного пасажу!

Так із великого компромісу між шляхетством і ко-зацтвом Гадяцька унія перетворилася на ситуативну домовленість із частиною козацької старшини, яка от-римала королівські пожалування. Не дивно, що Немирич попервах навіть ухилився від присяги, назвавшись хворим. Така його поведінка стає зрозумілою з огляду на реакцію гетьмана Виговського. Коли він ознайомився із ратифіко-ваним варіантом угоди, то в розpacі кинув посланцеві: «Ти зі смертю приїхав і смерть мені привіз!». Адже в такому вигляді угода означала насамперед поглиблення конфлік-ту в козацькому середовищі. І навіть близьку перемога під Конотопом не змогла цьому зарадити. Гетьман втра-тив підтримку козацтва, бо майже одночасно зі звісткою про розгром московського війська з'явилася й інша: про те, що вертаються колишні власники ґрунтів.

Тим часом, запорожці напали на татарські улуси — і Ви-говський лишився без головного союзника. Лівобережні полковники збунтувалися (одним із наслідків цього бунту стала загибель Юрія Немирича), а правобережні — ви-казали вотум недовіри. Показово, що повстання проти гетьмана Виговського спалахнуло саме на Лівобережжі. І справа не лише в активності московської пропаганди та допомозі повстанцям з боку воєвод. Саме тут до 1648 року були найбільші магнатські і шляхетські землеволодіння, на той час уже успішно поділені старшиною, козаками і посполитими; саме тут відбулося масове покозачення, і саме тут мала би відбутися найбільша реституція зе-мельної власності.

Відтак через якихось два місяці після переможної конотопської битви, він змушеній скласти булаву. Про ступінь неприйняття Виговського свідчить те, що у верес-ні 1659 року він навіть не наважився прибути на козацьку